Dr. Balogh László
Új utakon a tehetségesekkel foglalkozó pedagógusok felkészítése

(In: Fordulópont, 2011. 1. sz. 44-52. o.)

I. Előzmények

Hazánkban a pedagógusok az alapképzésben az elmúlt évtizedekben nem kaptak és ma sem kapnak megfelelő felkészítést a speciális tehetségfejlesztő munkához. Ugyanakkor az utóbbi két évtizedben a tehetséggondozás Magyarországon is a szakmai érdeklődés középpontjába került. Ennek több oka is van.

- A társadalmi változások felerősítették a teljesítmény-orientáltságot az élet minden területén, s magas szintű teljesítményt sem az egyén, sem az ország nem érhet el a képességek, a tehetség felderítése és hatékony fejlesztése nélkül.
- Az iskolarendszer változásai, az iskolai autonómia erősödése is növelték a tehetséggondozás iránti érdeklődést. Általános- és középiskolák egyaránt próbálják kialakítani egyéni arculatukat, s ennek során is gyakran kap központi szerepet a tehetségfejlesztés speciális helyi rendszere.
- A Nemzeti Alaptanterv az iskoláktól kívánta meg az általuk használt tanterv elkészítését, s ez is újabb lehetőségeket kínál a tehetségfejlesztő programok beépítéséhez. E feladatok megoldásához az osztály egészét érintő frontális munka nem biztosít megfelelő feltételeket, szükséges megkeresni, kiépíteni azokat a kiscsoportos, egyéni foglalkozási formákat, amelyek a tehetséges gyerekek intenzív egyéni fejlődését segítik elő.
- A társadalmunkban tapasztalható gazdasági megosztottság, pontosabban a szegényebb rétegek létszámának növekedése az eddiginél is nagyobb felelősséget ró az iskolákra, a szakemberekre a tehetségfejlesztés terén. Ki kell dolgozni azokat a formákat, amelyek a szerény anyagi feltételek között felnövő gyerekek számára is lehetővé teszik az intenzív egyéni fejlődést.

Az előző kihívásokkal nincsen összhangban a pedagógusok felkészítése: az alapképzésben egyetlen szinten sem kapnak megfelelő ismereteket a tehetségek felismeréséhez és intenzív fejlesztéséhez. Természetesen sok iskolában van hagyománya a tehetségfejlesztő programoknak, s igen szép teljesítményt is produkálnak, azonban e munka során csak részben használják fel a külföldi és hazai kutatásokból levont eredményeket. A pedagógusok körében nagy az igény a rendszerváltás óta az új ismeretekre.

II. Az első jelentős lépés a korszakváltásban

1997 szeptemberében megjelent a művelődési és közoktatási miniszter 29./1997. MKM-rendelete a tehetségfejlesztési szakirányú továbbképzési szak képesítési követelményeiről. A képzés az év szeptemberében meg is indult a Kossuth Lajos Tudományegyetemen /ma Debreceni Egyetem/, a Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék szervezésében. Az oklevélben szereplő szakképzettség pontos neve a rendelet szerint: *„tehetségfejlesztési szakértő”*. Újabb előrelépést jelentett, hogy 1999-ben a KLTE megalapította a pedagógus szakvizsga-programot, s 2ooo szeptemberében el is indította a képzést *"Tehetség és fejlesztése"* elnevezéssel /41/1999./X.13. OM Rendelet/.

A képzés célja az egyetemi vagy főiskolai szintű pedagógus diplomával rendelkező szakemberek felkészítése a tehetségfejlesztés speciális gyakorlati feladatainak megoldására, hogy ismereteiket egyrészt a közoktatásban (iskolák, kollégiumok, egyéb nevelési intézmények), másrészt speciális intézetekben (nevelési tanácsadók, pályaválasztási tanácsadók, családgondozó központok, közművelődési intézmények) kamatoztathassák. A képzés eredményeként a résztvevő szakemberek olyan ismeretek, módszerek, eszközök birtokába jutnak, amelyekkel hatékonyabbá tudják tenni a különböző művelődési blokkokhoz, tevékenységi területekhez, tantárgyakhoz kapcsolódó tehetségfejlesztő munkát a tanórán és a differenciált fejlesztés más szervezeti kereteiben (szakkörök, fakultációk, egyéb speciális foglalkozások), biztosabb alapokon tudják azonosítani, kiválasztani a tehetséges gyerekeket, s a fejlesztés során felvetődő speciális problémákat szakszerűen tudják megoldani.

Némiképp módosított formában ma is működik ez a képzés, szakirányú továbbképzés keretében.(10/2006. sz rendelet) A szakirányú továbbképzésben szerezhető szakképzettség oklevélben szereplő megnevezése: *„szakvizsgázott pedagógus tehetséggondozás, tehetségfejlesztés szakirányon”*.

A képzés során elsajátítandó kompetenciák, tudáselemek, megszerezhető ismeretek, személyes adottságok, készségek, a szakképzettség alkalmazása konkrét környezetben, tevékenységrendszerben az alábbiak

a) A szakirányon végzettek ismerik:

- a tehetséggondozás történetét és meghatározó elméleti nézőpontjait,
- a tehetséges fiatalok fejlődési sajátosságait,
- a tehetség megközelítésének különböző módjait,
- a tehetségfejlesztés területeit és a társtudományok alapismereteit,
- a tehetségdiagnosztika módszereit, az adatok feldolgozásának, kezelésének szakmai-etikai szabályait,
- a tehetség-tanácsadás elveit és módszereit,
- a szakmai önképzés és a hatékony kommunikáció módszereit.

b) A szakirányon végzettek alkalmasak:

- a tehetségfejlesztés területén önálló kutató-fejlesztő munka végzésére,

- a tehetségfejlesztésben alkalmazott gyakorlati módszerek, elemző és beavatkozó eljárások használatára,
- tehetségfejlesztő programok önálló tervezésére,
- a tehetségpedagógiai tevékenység önálló gyakorlására olyan nevelési, képzési, fejlesztő intézményben, ahol szakirányuknak megfelelő munka folyik,
- az alapvető tehetségdiagnosztikai és beavatkozó eljárások szakszerű alkalmazására,
- az egyéni-, csoport - és családi tanácsadásra, a fejlődés és a változás elősegítésére,
- a partnertudományok új eredményeinek követésére.

További fontos információkat ad a képzésről a szakmai tárgyak tantervi hálója.

A „Tehetséggondozás, tehetségfejlesztés" pedagógus szakvizsga program szakmai tárgyainak hálója

Tantárgy	1.félév			2. félév			3. félév			4. félév			Számonkérés		
	ea	sze	kr	ea	sze	kr	ea	sze	kr	ea	sze	kr	koll	gyj	zv
A) Elméleti alapok (50 óra, 14 kredit)															
1. A tehetség definíciói,	20		**5**										1.		
fajtái															
2. Tehetség és szocio-				10		**3**							2.		
emocionális fejlődés															
3. Kreativitás, pedagógiai				10		**3**							2.		
implikációk															
4. A tehetséggondozás	10		**3**										1.		
története															
B) Metodika és fejlesztés (130 óra, 41 kredit)															
1. Tehetségdiagnosztika								10	**3**		10	**3**		3.4.	
2. Tehetségfejlesztő progra-					10	**3**		20	**5**		10	**3**		2.3.4.	4.
mok, a programkészítés															
metodikája															
3. Alulteljesítés és								10	**3**					3.	
tanulási zavarok															
4. Pedagógusszerep								10	**4**		10	**4**		3.4.	4.
a tehetségfejlesztésben															
5. Tehetség-tanácsadás											10	**4**		4.	4.
6. Tehetségfejlesztés és								10	**3**		10	**3**		3.4.	
kooperatív tanulás															
7. Képességstruktúrák és											10	**3**		4.	
iskolai teljesítmény															
Összes óra:	30 óra			30 óra			60 óra			60 óra			= 180 óra		
Összes kredit:	8 kredit			9 kredit			18 kredit			20 kredit			= 55 kredit		

Az elméleti és gyakorlati tárgyak számának aránya a szakirányon**:** 36% – 64%

1. A szakdolgozat kreditértéke

10 kredit

Tartalmi betekintés céljából **néhány kiemelkedő tárgy programját** vázlatosan bemutatjuk..

A/ A tehetség definíciói, fajtái

1. A tehetség felfogásának története (ókor, középkor, reneszánsz, a tehetség pszichometriai korszaka, a kognitív pszichológia tehetségfelfogása)
2. A tehetségmodellek fejlődése (Cohn-modell, Renzulli „háromkörös" koncepciója, Mönks 3+3-as modellje, Czeizel „2x4+1" –es modellje, Gagnè „megkülönböztető modellje")
3. A tehetség, talentum, géniusz fogalma
   - A testi és szellemi, valamint a megállapítható és mérhető jellegek
   - Komplexitás a tehetségmodellekben
   - A tehetség eredete (G – E interakciója; a család, iskola, kortárs csoportok, társadalmi lehetőségek; adottság – képesség; kritikus időszak)
4. A biológiai öröklődés, az öröklődés három formája
   - Mendel I., II. és III. szabálya (a költői tehetség)
   - A Galton-szabályok, ős-örökség törvény és visszatérés az átlaghoz (a zenei tehetség)
   - A sokgénes öröklődés jellegzetességei
5. A géniuszok természetrajza
   - Nemi különbségek
   - A tehetségtérkép és a géniuszok gyakoriságának időbeni alakulása
   - A társadalmi lehetőségek és kulturális hatások; a magyarok tehetségessége
6. A sors-faktor
   - Az élet és egészség fontossága (a „Békássy-jelenség)
   - Lombroso „zseni-őrült" elmélete
   - Terman-vizsgálat
   - Korszerű álláspontok
7. Tehetségtípusok
   - Speciális képességek és jellemzőik tudomány- és képességterületek szerint (Gardner „többszörös intelligencia modellje"; a zenei-, költői-, matematikai és képzőművészeti tehetségek)
   - Típusok a tehetség megjelenése és társadalmi értéke szempontjából (Tannenbaum)
   - Kevert tipológiák (Gardner, Ogilvie)

B/ Tehetségdiagnosztika

1. A tehetségazonosítás módszertani problémái
   - Az identifikáció alapját képező faktorok, a tehetséges és átlagos gyermek különbségei
   - A különféle identifikációs eszközök használatának problémái (életkori sajátosságok, plafonhatás stb.)
2. A különféle intellektuális képességek vizsgálata pszichológiai eszközök segítségével
   - Figyelem- és emlékezetvizsgáló eljárások (Piéron, Bourdon- próba szólisták, a vizuális memória vizsgálata összetett ábrákkal, Ranschburg-féle szópárok)
   - Pszichológiai tesztek az intelligencia mérésére: Raven, HAWIK, MAWI, IST, Cognitive Abilities Tests
   - A probléma megoldási folyamat vizsgálatának módszerei: Torrance- féle tesztbattéria, Szabad asszociációs teszt, szabadidő eltöltésének kérdőíve stb. Az alkotó gondolkodásra vonatkozó újabb elméletek (Sternberg és Lubart befektetési teóriája, Gardner-féle kreativitás fajták, Amabile-féle szociálpszichológiai megközelítés)

- A személyiség ösztönző rendszerének vizsgálata: T.A.T., tanulási orientációs kérdőív, az iskolai motiváció kérdőíve, életkor és alkotás kapcsolata

3. Tanári vélemények a tehetség azonosításáról
   - Az értelmi képességek tantermi felismerésének nehézségei
   - A kreativitás felismerésének, vizsgálatának problematikája az osztályteremben
   - A tanár és a tehetséges diák kapcsolata: pozitív és negatív élmények
4. Diákok vélekedése tehetséges társaikról – hogyan „diagnosztizálnak" a diákok?
   - A Gagné-féle PEER's projekt

C/ Tehetségfejlesztő programok, a programkészítés metodikája

- A tehetségfejlesztés céljai, dilemmák.
- A fejlesztő programok fő alapelemei: gazdagítás, gyorsítás. A gazdagítás értelmezése, gazdagítási stratégiák, általános feltáró tevékenység, csoportos gyakorlatok, átfogó problémák megoldása.
- A fejlesztés szervezeti keretei: differenciálás a tanórán; szakkörök, blokkok, projektek; tehetségesek iskolája; tehetségesek külön osztálya; mentor-programok; nyári kurzusok; versenyek.
- A hatékony információ-feldolgozás mint az intenzív tehetségfejlesztés alapvető eszköze: tanulási stratégiák, technikák, vizsgálati módszerek ezek beméréséhez. közvetlen fejleztés, közvetett fejlesztés.
- A pedagógiai értékelés mint a tehetségfejlesztő programok kritikus pontja: követelmények, az értékelés pszichológiai problémái, értékelés és motiváció, az önmagát beteljesítő jóslat, az értékelés mint rendszer.
- A tehetségfejlesztő programokat meghatározó nevelésfilozófiai, neveléselméleti, oktatáselméleti megközelítések. A tehetségfejlesztő programok tervezése. Iskolakoncepciók, iskolafejlesztési alternatívák, alternatív iskolák.
- Tantervtípusok elemzése. A helyi tanterv készítésének céljairól, a helyi tantervkészítés rendszere, tantervmodellek a tehetségesek számára.
- A gazdagító programok készítésének elméleti és gyakorlati problémái. A tananyag kiválasztása és elrendezése az iskolai tantervben. Követelményrendszer az iskolai tantervekben. Differenciálás a tantervekben. Jártasságok, készségek, tevékenység.
- Tehetségfejlesztő tantervi stratégiák.
- A gazdagító programok értékelése: tantervi értékelés az iskolában, a programértékelés alapelemei.

D/ : Pedagógusszerep a tehetségfejlesztésben

- Pedagógus-szerep: a pedagógusokkal szembeni elvárások; a tanári szerepviselkedés, a tanár poziciói és státusza, szerepkonfliktus, feszültség és megoldás; a hagyományos szerepek dúsítása; a tehetségfejlesztő pedagógussal szembeni kihívások, elvárások, speciális személyiségjegyek és készségek, a személyiségközpontú tanár; a facilitátor karakterisztikumai, empátia, akceptálás, kongruencia; a mentorság.
- A pedagógus személyiségének felmérése és fejlesztése: domináns jellemzők; hiteles én-közlés; facilitási és mentori készségek felmérése és fejlesztése; a személyiségnek mint munkaeszköznek és a hatékony kommunikáció bázisának fejlesztése; feltáró, karbantartó és kezelési készségek, speciális jegyek erősítése, teacher self-service, én-dinamika térkép.
- A tanulók személyiségének felmérése és fejlesztése: domináns jellemzők; reális önismereti, önértékelési gyakorlatok, önismereti mérleg; saját kommunikációs eszközök

felmérése, fejlesztése; a diákok felkészítése az önmenedzselésre és a tehetséggel való gazdálkodásra; fejlesztő interjú, egyéni arculatformálás, a személyiségsiker alapjai; éntérkép-készítés, interaktív viselkedés, életút-térkép, életpálya-tervezés; komplex hatásgyakorlatok.

E/ Tehetség-tanácsadás

- A tehetség tanácsadás szervezésének alapjai (a tehetség tanácsadás specifikus jegyei, formai szempontjai, menetének általános modellje, tartalmi sajátosságai)
- Tanácsadás a tehetségazonosítás, tehetséggondozó programba történő beválogatás során (a célok meghatározása, az alkalmazott tehetségkoncepció kiválasztása, a beválogatási kritériumok kidolgozása, a vizsgálat(sorozat) tervének kidolgozása, a válogatási modell meghatározása, a vizsgálat(sorozat) technikai és pénzügyi tervezése)
- Tanácsadás a tehetséggondozó programok tervezése, a tehetséggondozás során (a program tartalmi elemeinek, szervezeti formáinak, időbeli és pénzügyi kereteinek kidolgozása)
- A tehetség tanácsadás egyéb jellegzetes területei/témakörei (a pályaorientációtól a tanulási és motivációs problémákon át a gyermek- és ifjúságvédelmi problémákig)

Ezek a vázlatos ismertetések is jelzik, hogy a szakirányú képzési program tartalmában teljesen összhangban van az európai országok hasonló képzésével, s ma már több egyetem, illetve főiskola is végez hasonló képzést a Debreceni Egyetemen kívül: ELTE, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Egri Főiskola - itt MA-képzés is folyik a szakterületen. Ezek alapos felkészítést adnak a gyakorlati tehetséggondozó munkához. Ugyanakkor 2010-ben újabb jelentős lépés történt a hazai továbbképzési gyakorlatban: a Géniusz Integrált Tehetségsegítő Program célul tűzte ki, hogy nagy létszámban próbálja elérni a tehetséggondozó szakembereket képzésekkel, nézzük a következőkben, mi történt ezen a területen.

III. Új időszámítás a tehetségfejlesztő szakemberek felkészítésében: GÉNIUSZ-képzések

Már az előbb bemutatott továbbképzési program is több mint ezer pedagógust ért el, azonban ez csak csepp volt a tengerben, hiszen több tízezer szakember foglalkozik tehetségígéretekkel, s nem mindegy, milyen szakmai felkészültséggel. Ezért tekintette a Géniusz Program kiemelt feladatának az ilyen típusú továbbképzések új, szélesebb körű rendszerének a kialakítását. Ugyanakkor gondot jelentett, hogy alig voltak akkreditálva olyan rövid képzési programok (5-30 óra), amelyekkel átütő sikereket lehetett volna elérni. Ezért elsőként mozgásba kellett hozni azokat az elméleti és gyakorlati szakembereket, akiknek a tarsolyában volt muníció, csak eddig ezeket nem tették közkinccsé.

Így indult el a képzések megalapítása 2009 őszén, s a siker ma már teljesen egyértelmű: 5-25 órás (FAT) továbbképzésekből közel száz került akkreditálásra egy év alatt, 30 órás képzési programokból (PAT) pedig közel harminc.

Tartalmilag öt nagy csoportra oszthatók:

1.Pszichológiai, pedagógiai alapok

Definíciók, modellek, azonosítás, személyiségjellemzők, alulteljesítés stb.

2.Szerepek a programokban

Pedagógus, pszichológus, tanácsadó, koordinátor, mentor, szülő stb.

3. Fejlesztő módszerek, eszköztár

Gazdagítás, gyorsítás, differenciálás, komplex programok, projekt-módszerek, kooperatív tanulás, drámapedagógia stb.

4. Speciális szakterületi fejlesztés
Komplex természettudomány, matematika, zene, sport, irodalom, nyelv, informatika, képzőművészetek stb.
5.Környezeti tényezők
Iskola, család, társak, társadalom, tehetségpontok!

Érdemes azt is szemügyre venni, hogyan oszlanak meg a képzések tárgykörük szerint.

	5-25 órás képzés (FAT)	30 órás képzés (PAT)
1.Pszichológiai, pedagógiai alapok	**19**	**-**
2.Szerepek a programokban	**11**	**2**
3. Fejlesztő módszerek, eszköztár	**27**	**10**
4. Speciális szakterületi fejlesztés	**23**	**18**
5.Környezeti tényezők	**8**	**-**

(A FAT képzések nemcsak pedagógusok számára hírdethetők, a PAT-képzések csak pedagógusoknak szólnak. A lényeg viszont, hogy mindkét típus - mivel akkreditált képzések - beszámít a pedagógusok képzési óraszámába.)
Az előbbi táblázat egyértelműen bizonyítja, hogy tartalmilag hallatlanul széleskörű a kínálat, s nyugodtan kijelenthetjük, hogy Európa egyetlen országában sincs ilyen gazdag kínálat a tehetséggondozó szakemberek továbbképzéséhez.
Nem maradt el a siker sem, hiszen a képzésekre történő verbuváláskor 2010 májusában közel hétezer szakember jelentkezett, s az újabb jelentkezési lehetőségkor sem csökkent az érdeklődés a képzések iránt. Jelenleg több mint hatezer szakember teljesítette már valamelyik képzési programot, s 2011 végéig várhatóan a tízezret is meg fogja haladni a kiképzettek száma. Ez óriási előrelépést jelent a hazai tehetséggondozásban, s ha a GÉNIUSZ-Programnak semmi más eredménye nem lenne, ezzel már bizonyította volna létjogosultságát! Természetesen sok más eredménye is van, ezekről, valamint a képzésekről részletesen tájékozódhatnak a www.geniuszportal.hu honlapon.

2011. január 15.